

GYARMATI ENIKŐ

Az 1918. novemberi svájci országos sztrájk rövid története

Okok – követelések – válaszok – eredmények

Svájc önképében vezető helyet foglal el a konszenzuson és kompromisszumon alapuló politikai gyakorlat hagyománya, a külvilág által az országról alkotott külső képből pedig ennek a politikai kultúrának az elismerése. Az alpesi ország történetében mindamelllett – mint a világon általában – számos lázadás, forradalom és sztrájk formálta a politikai megegyezésekhez vezető utakat. Az 1918. november 9-én meghirdetett általános sztrájk, noha csupán hat napig tartott, a Nagy Háború korának legnagyobb politikai és szociális válságaként vult be a svájci történelembe. A háborús válságok kialakulása eddig érthető volt a hadviselő felek esetében, de hogyan alakultak ki a háborúból kimaradt semleges országokban? Erre a kérdésre a legújabb szakirodalom bevonásán keresztül a válság mögött álló erjesztő, kiváltó tényezők, a munkásmozgalom által megfogalmazott követelések, a politikai döntéshozók által adott reakciók, végül pedig az események közvetlen és középtávú következményeinek történeti rekonstrukciójával és elemzésével adható válasz. Mindezzel globális szintű eszmeáramlatok – mint a bolsevizmus, a szocializmus, a szociáldemokrácia – svájci jelenségein keresztül arra is választ kaphatunk, hogy a hatnapos válság politikai kezelése mennyiben volt tipikus, illetve nemzeti szinten egyedi, és ez milyen mértékben erősíti vagy gyengíti a Svájcra megalkotott történeti képet.

Okok

Svájc Európa egyik legnyitottabb gazdaságú országa volt a 20. század elején. 1891 és 1913 között a bruttó hazai termék 70%-a a külkereskedelmen keresztül realizálódott.¹ A legfontosabb kereskedelmi partner az északi szomszéd, a Német Császárság volt, ahonnan Svájc nyersanyag-importjának túlnyomó része származott: a szén 96%-a, a vas és acél 67%-a.² A kereskedelmi árufüggőség nem csupán a központi hatalmak, hanem az antant irányában is fennállt. A tengeralattjáró-háború meghirdetését követően, majd az Amerikai Egyesült Államok hadba lépésével a Német Császárság egyre rosszabb cserearányokon alapuló feltételeket támasztott a kettejük közötti kereskedelemben; először erős nyomásgyakorlással, később zsarolással, míg a másik oldalon a szűk lehetőségeken belül is a kereskedelmi kapcsolatok bővítésével igen nagy hangsúlyt fektettek arra, hogy a semleges Svájc ne váljon az antant

¹ Weber, Florian: *Die amerikanische Verheissung. Schweizer Aussenpolitik im Wirtschaftskrieg 1917/18*. Zürich 2016. 13.

² Weber: *Die amerikanische Verheissung*, 33.

ellenségévé. Az antant által kilátásba helyezett áruszállításokkal – többek között amerikai gabonaszállítással – sikeresen akadályozták meg a háború folyamán Svájc Németországnak való kiszolgáltatottságát. 1917 novemberében az alpesi ország gabonataralékai csupán három hónapra voltak elegendők. Az amerikai gabona szállításáról akkor már hetek óta tartó tárgyalások 1917. december 5-én eredményezték 240 ezer tonna gabona szállítására vonatkozó szerződés megkötését. 1918 tavaszáig a tengeri blokád miatt egy tonna áru sem érkezett meg, majd május és szeptember között leszállítottak 180 ezer tonnát.³ Jól érzékelhető, hogy a külgazdasági függőség milyen nagy kihívás elé állította az 1914. augusztus elején deklarált svájci katonai és politikai semlegességet.⁴

1917 kezdetén már a *gazdasági válság* határozta meg a mindennapokat. A megélhetés körülményei súlyosbodtak, az áruhiány és az ellátási rendszerek elégtelen működése *drágulás*hoz vezetett a háborúzó felek által körbezárt országban. Az elsősorban importproblémából fakadó áruhiány miatt 1918-ra megduplázódtak az élelmiszerárak.⁵ Az élelmiszerimport visszaesése folyamatosan következett be: 1916-ban még csak a háború előtti érték 75%-ára esett vissza, 1918-ban már csak a 30%-át érte el.⁶ Ennek orvoslására a külgazdasági kapcsolatok állami irányítás alá helyezése mellett 1917 folyamán bevezették az élelmiszerjegy rendszert; szövetségi szintű élelmiszerhivatal felállítására jóval később, 1918 őszén került sor.

Svájci történészek egybehangzó véleménye szerint a legtöbb tüntetést a drágulás ellen szervezték a Nagy Háború második felében. A külföldi sztrájkmozgalmak tükrében szemlélve a tendenciákat ellentétes folyamatokra figyelhetünk fel. Míg a sztrájkok száma (a sztrájkolók számának jelentős növekedése mellett) a háborúzó országokban csökkent 1914 és 1918 között (Németországban 1115-ről 772-re, Franciaországban 672-ről 499-re, Olaszországban 864-ről 313-ra, a Monarchiában: 260-ról 60-ra), Svájcban a sztrájkok száma közel tízszeresére, a sztrájkolók pedig húszszorosára nőtt.⁷ A század első évtizedeiben a sztrájkhullámok 1905 és 1907 között, majd a háború utolsó évében, 1918-ban tetőztek Svájcban.⁸

A háború második felére jellemző szociális szükséghelyzet ismertetése előtt érdemes néhány szót szentelni a *háborús konjunktúrának*, mely – noha szektorális volt – azáltal, hogy a háborúban részt vevő országokban állami támogatások által árukeresletet támasztottak, néhány svájci cég számára extraprofitot eredményezett. A gazdasági szereplők által kifizetett átlagos osztalékarány a háború előtti időszak 6–8%-áról a háború közepére 11,75%-ra emelkedett. Ezért a svájci állam adót vezetett be a nyereségek lefölözésére 1916 őszén, amiből később 730 millió svájci frankra tett szert. Ezt az összeget a svájci katonai mozgósításra és a

³ Weber: *Die amerikanische Verheissung*, 115.

⁴ Kreis, Georg: *Insel der unsicheren Geborgenheit. Die Schweiz in den Kriegsjahren 1914–1918*. Zürich 2014. 79–111.

⁵ Meier, Maria: *Die Lebensmittelversorgung im Krieg und ihre Bedeutung für den Landesstreik. Das Beispiel Basel*. In: *Der Landesstreik. Die Schweiz im November 1918*. Hg. Rossfeld, Roman – Koller, Christian – Studer, Brigitte. Baden, 2018. 34–60., itt 37.

⁶ Rossfeld, Roman: „*Rechte hat nur, der Kraft hat.*” *Anmerkungen zur Schweizer Wirtschaft im Ersten Weltkrieg*. In: Rossfeld, Roman – Buomberger, Thomas – Kury, Patrick (Hg.): 14/18 *Die Schweiz und der Grosse Krieg*, Baden 2014. 144–171., itt: 149.

⁷ Linden, Marcel van der: *Vorläufiges zum Schweizer Landesstreik in vergleichender Perspektive. La grève générale de 1918. Crises, conflits, controverses. / Der Landesstreik 1918. Krisen, Konflikte, Kontroversen*. Traverse, Zeitschrift für Geschichte tematikus száma. Bd. 25. (2018) Nr. 2. (továbbiakban Traverse, La grève générale) 111–128., itt 113.

⁸ Koller, Christian: *Der Landesstreik im Kontext der Schweizer Streikgeschichte*. Traverse, La grève générale. 91–109., itt: 91–92.

munkanélküliségi segély költségeire fordították.⁹ A cégek többsége – az iparosodottabb Zürich kantonban is –, mivel folyamatosan beszerzési és eladási problémákkal küzdött, akkor élte csak túl a gazdasági kihívásokat, ha a nyereséget tartalékolni tudta. Stabil gazdálkodást elsősorban a belföldi igényeket kielégítő cégek folytattak.¹⁰

Ahány cég tehát, annyi pénzügyi helyzet és cégsors. Ugyanez persze elmondható a cégal-kalmazottakról és munkásokról is. Míg számos vállalat profitált a háború adta lehetőségekből, a bérből és jövedelemből élők rosszabb helyzetbe kerültek. *Szociális szükséghelyzet* jellemezte a háború második felét Svájcban. A munkásfizetések már a háború elején sem fedezték a két-három gyermekes családok fogyasztását. Svájcban az átlagos évi létminimum 2100–2200 svájci frank körül mozgott, ezzel szemben a szakképzetlen munkás évente 1352 svájci frankot, a szakképzett munkás pedig 1560 svájci frankot vitt haza. 1918-ra az átlagos svájci drágulás 222%-t tett ki, az átlagos bérnövekedés viszont csak 156% volt. A háborús gazdaságból profitáló cégek esetében nyilvánvalóan jobb volt a helyzet – így például a színezékgyártásra 1758-ban alapított bázeli Geigy cégnél, ahol a szakképzetlen és szakképzett munkások bérnövekménye elérte a 198, illetve 235%-ot is. Ezek a munkások a háború alatt csupán két alkalommal sztrájkoltak: 1917 augusztusában és az 1918. novemberi országos sztrájk alkalmával. Ez utóbbi alkalommal a szakszervezeti kötelezettség miatt a szolidaritás jegyében.¹¹

A háborús konjunktúra összességében sok munkás számára *túlórázást* jelentett. Lét-számbővítéssel nehezen volt orvosolható akkor a megnövekedett munkaerő iránti igény, s ha igen, ez is a béremelés ellen hatott. Az 1877. évi svájci gyártótvényben 65 órában málták a munkahetet, amit a háború előtt 59 órára csökkentettek. Ennek ellenére mindennapos gyakorlattá vált a tízórás munkanap.¹² Emiatt 1917 nyaratól egyre gyakrabban került sor több ezer fős vállalati sztrájkokra. Példaként említhetjük az olteni Berna Ag. motorkocsi gyártó cég esetét.¹³

Követelések

A sztrájk alkalmazásáról megoszlottak a vélemények a Nagy Háború korabeli Svájcban. A svájci szociáldemokraták egyik vezető személyisége, Robert Grimm nem tartotta jó politikai eszköznek az *általános sztrájkot*, de *ultima ratio* nem zárta ki a használatát.¹⁴ Grimm először a berni munkásszövetség közgyűlésén 1917 júliusában javasolta a svéd modell szerinti munkaidőben folytatandó sztrájkolást. Határozat svájci általános sztrájk szervezéséről egy

⁹ Rossfeld, R.: *Rechte hat nur, der Kraft hat*”, 149.

¹⁰ Straumann, Tobias: *Zürcher Grossunternehmen im Ersten Weltkrieg*. In: Hebeisen, Erika – Niederhäuser, Peter – Schmid, Regula (Hg.): *Kriegs- und Krisenzeit. Zürich während des Ersten Weltkriegs*. (Mitteilungen der Antiquarischen Gesellschaft in Zürich, Bd. 81.) Zürich, 2014. 29–35.

¹¹ Moser, Patrick: *Hohe Umsätze, tiefe Löhne? Die J.R. Geigy A.-G. und ihre Arbeiterschaft während des Ersten Weltkriegs*. Basler Zeitschrift für Geschichte, Bd. 114. (2014) 115–141., itt: 137–140.

¹² Maissen, Thomas: *Geschichte der Schweiz*. Baden, 2010. 245.

¹³ Fink, Urban (Hg.): *Der Kanton Solothurn vor hundert Jahren. Quellen, Bilder und Erinnerungen zur Zeit des Ersten Weltkriegs*. Baden, 2014. 48–51.

¹⁴ Robert Grimm (1881–1958) nyomdász. Számos külföldi úton szerzett tapasztalatokat a korabeli munkásság életkörülményeiről. A berni kantonális nagytanács tagja volt. Főszerkesztőként felügyelte a baloldali *Berner Tagwacht* napilap tevékenységét. Az ő javaslatára utazhatott be Svájcba Lenin 1914-ben, akivel szoros együttműködést alakított ki.

évvel később a Bázelen tartott első svájci általános munkáskongresszuson született.¹⁵ Mindez annak ellenére vagy amellet történt, hogy a svájci baloldal képviselői, tizenkilenc szociáldemokrata képviselő helyet foglalt a svájci szövetségi gyűlés nagykamarájában (*Nationalrat*), a politikai álláspontok demokratikus kifejezésének és a politikai döntéshozatalnak egyik legfontosabb politikai intézményében. Elméletben tehát adott volt a lehetőség a baloldali követelések parlamenti úton való kifejezésre juttatására, a gyakorlatban azonban ezt megnehezítette a szabadelvű parlamenti többség és a háború első napjaiban bevezetett szükségrendeleti kormányzás.¹⁶ Az ellenzék által a háború elején felvállalt *Burgfrieden* – az ellenzéki politizálástól való tartózkodás – feladására már 1915 folyamán sor került.

Az általános tömegsztrájk szervezésére 1918 elején Grimm elnökletével megalakították az *Olteni Akcióbizottságot*. A bizottság által kiadott sztrájkprogramban három szakaszra bontották a parlamenten kívüli politikai harcot: 1. általános agitáció sajtó, rölapok, felhívások útján; 2. az agitáció fokozása munkaidő alatti demonstrációkkal; 3. határozott időtartamú általános sztrájk, ha szükséges, ismétléssel.¹⁷ A szervezet célja a szakszervezetek és a szociáldemokraták közötti operatív munka összehangolása volt: a tömegsztrájkok koordinálása, a kormány baloldali igényekkel való szembesítése és az általános sztrájk programjának kidolgozása.¹⁸ A bizottság 1918. március 8-án juttatta el első követelés-csomagját a Szövetségi Tanácshoz, mely elsősorban a munkások életkörülményeit javító javaslatokat tartalmazott.¹⁹ A Szövetségi Tanács egyelőre kitért a válaszadás elől.²⁰ 1918. július 22-én újabb követelés-csomagot intéztek a kormányhoz: lakásépítés állami támogatása, lakosság ellátása tüzelőanyaggal, nyolcórás munkanap bevezetése, kedvezőbb élelmiszer-fejadagok, a gyülekezési jog 1917. július 12-i tiltásának visszavonása, szövetségi szintű élelmiszerhivatal felállítása stb.²¹ Négy nappal később részleges választ adott a kormány, de csupán a korábbi beadványok élelmiszerellátással kapcsolatos felvetéseire reagált.²²

A svájci kormány visszafogottsága nem magyarázható a svájci munkásmozgalom befolyásának lebecsülésével. Az Olteni Akcióbizottság mögött állt a több mint 200 ezer szervezett tömörítő *Svájci Szakszervezetek Szövetsége*. A szindikátusi mozgalom erejének érzékeltetésére remek példa La Chaux-de-Fonds, a negyvenezer lakost számláló óraipari fellegrár

¹⁵ Buomberger, Thomas: *Kampfrethorik, Revolutionsangst und Bürgerwehren. Der Landesstreik vom November 1918*. In: Rossfeld – Buomberger – Kury (Hg.): 14/18 Die Schweiz und der Grosse Krieg, 336–365.; Zimmerman, Adrian: *Der Landesstreik und die wirtschaftlichen Streiks der Jahre 1916–1920. Streiflichter aus den Kantonen Bern und Aargau*. Traverse, La grève générale, 255–273., itt: 263.

¹⁶ Schneider, Oliver: *Expansion und Grenzen von Staatlichkeit im Vollmachtenregime des Ersten Weltkriegs 1914–1919*. Zürich, 2019. 245–254.

¹⁷ *Az Olteni Bizottság általános sztrájkprogramja*. Bern, 1918. március 1–3. In: Gautschi, Willi (Hg.): *Der Landesstreik 1918. Dokumente*. Zürich, 2018. 68–74., itt 69.

¹⁸ Tanner, Jakob: *Erster Weltkrieg und Landesstreik*. In: Uő: *Geschichte der Schweiz im 20. Jahrhundert*. München, 2015. 116–156., itt: 147.

¹⁹ *Az Olteni Akcióbizottság Szövetségi Hatóságokhoz benyújtott beadványa*. Bern, 1918. március 8. In: Gautschi, (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 77–82.; Zitelmann, Reto: „Nackte, feuchte Mauerwände” und das Dach „stellenweise undicht”. *Wohnverhältnisse der Arbeiterschaft, Wohnungsnot und Wohnpolitik*. In: Rossfeld et. al.: *Der Landesstreik*, 61–78.

²⁰ *Az Olteni Akcióbizottság felhívása a Szövetségi Tanácshoz benyújtott beadványainak megválaszoló tárgyában*. Bern, 1918. július 5. In: Gautschi, (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 97–98.

²¹ *Az Olteni Akcióbizottság beadványa a Szövetségi Tanácshoz*. Bern, 1918. július 22. In: Gautschi, (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 104–105.

²² *A Szövetségi Tanács válasza az Olteni Akcióbizottság 1918. július 22-i beadványára*. Bern, 1918. július 26. In: Gautschi, (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 106–110.

helyzete, ahol az óraipari munkások 90%-a volt tagja a szakszervezeteknek, az ott működő fémipari gyárak szakszervezetei pedig képesek voltak megduplázni tagjaik számát 1915 és 1918 között.²³ A legnépesebb Bern kantonban és a kiterjedt ipari termelőkapacitásokkal rendelkező Aargau kantonban hasonló befolyásnövekedésen ment keresztül a munkásérdekek védelmét szolgáló szindikátusi mozgalom.²⁴

A Svájci Szakszervezetek Szövetsége a nők számára is új esélyeket kínált. A nők növekvő befolyását a baloldali érdekkinyilvánításában mutatja, hogy 1913 és 1919 között a nők létszáma a Svájci Szakszervezetek Szövetségében ötszörösére nőtt, míg a férfiaké „csak” megduplázódott. Még így is csak 20% körül járt a női részarány a háború végén. A háborús szükséghelyzetet leginkább a hátszágban dolgozó nők szenvedték meg. Nemcsak a mozgósított, országhatárokra kirendelt férfiak munkájának elvégzésében kellett helyt állniuk, hanem a mindennapi beszerzésekre fordított megnövekedett idő is nagy terhet rótt rájuk. A svájci hadsereg is feladatokkal látta el a hátszági nőket, hiszen nem tartott fenn katonai mosodákat, a milíciarendszer szellemében ez a feladat is az otthon maradt nőkre hárult. A többletmunka miatt nagy számban vonultak az utcára 1917 nyarától elsősorban a drágulás ellen tüntettek. Egyik aktív képviselőjük és szervezőjük volt „Vörös Róza”, *Rosa Bloch-Bollag*, aki a szociáldemokrata párt ügyvezetőségének tagjaként megszervezte 1918. június 10-én a zürichi éhségtüntetést, majd két nappal később a zürichi kantonális nagytanács termében első nőként tarthatott beszédet.²⁵ A háború alatti női sztrájkolók kvantitatív történeti feldolgozása még várat magára Svájcban. Növekvő befolyásuk a regionális történeti rekonstrukciókból válik nyilvánvalóvá. Az országos sztrájk napjaiban is nagyon aktívak voltak, nőgyűléseket szerveztek, képviselőik a szervező bizottságok elnökségében ültek, ha kellett, vasúti vágányokat zártak le, mint például Bielben.²⁶ 1917 végén már öt kanton kormányának az asztalán feküdt a női választójogról szóló indítvány.²⁷

Az Olteni Akcióbizottság megalakítását, majd később az általános országos sztrájk meghirdetését a katonai befolyással, erőszakkal szembeni fellépéssel indokolták. 1918 elején a munkavállalási kötelezettség bevezetése, 1918 novemberének elején pedig a zürichi közrend fenntartásának céljával kirendelt katonaság jelentette az utolsó cseppet az „elégedetlenség poharában”.²⁸ A Szövetségi Tanács saját bizottság felállításával is reagált az olteni kihívásokra 1918. augusztus 9-én. A történészek által anti-olteni bizottságnak nevezett tanács két fontos intézkedést hozott. Egyfelől meghatározták a sztrájkoltól tiltott emberek körét; ezek a szövetségi, a jegybanki és a vasúti alkalmazottak voltak. Gondjuk volt a végletes helyzet, a „diktatúra” esetének kezelésére, hogy ha bármi veszélyeztetné a Szövetségi Tanács munkáját, a szükségkormányzás kerülhet egyetlen személy, a szövetségi kancellár vagy az alkancellár kezébe, de a hadvezetés egyetlen tagja sem kaphat teljhatalmat.²⁹ Érdemes előre

²³ Perrenaud, Marc: *La grève générale à La Chaux-de-Fonds*. Traverse, La grève générale, 231–253.

²⁴ Zimmerman: *Der Landesstreik*, 255–273.

²⁵ Rosa Bloch-Bollag (1880–1922) 1918 tavaszán az Olteni Akcióbizottság tagja is volt, aláírta a novemberi általános országos sztrájkfelhívást.

²⁶ Hermann, Katharina: *Weiber auf den Geleisen. Frauen im Landesstreik*. Rossfeld et. al: *Der Landesstreik*, 217–240.

²⁷ Kreis: *Die Insel*, 175–182.

²⁸ Lásd erről a következő két forrásszöveget: *Az olteni konferencia 1918. február 4-i felhívása*. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 64–66.; *A hadseregvezetés előzetes utasításai ellenforradalom esetére*. Bern, 1918. november 1. Uo. 159–161.

²⁹ Schneider: *Expansion und Grenzen von Staatlichkeit*, 245–254.

bocsátani, hogy döntést hoztak a sztrájkolók megbüntetéséről, a sztrájkolóknak a katonai bíróság elé állításának a feltételeiről.³⁰

November első napjaiban intenzív levélváltás zajlott Ulrich Wille tábornok, svájci vezérkari főnök és a kormány között arról, hogy elrettentés céljával kivezényeljék-e a hadsereget a svájci nagyvárosok utcáira a szovjet forradalom évfordulójára tervezett tömeges megemlékezések idejére.³¹ A hadsereg bevetése a svájci sztrájkolók ellen nem volt ritka a háborús években. 1917. május 22-én például katonák szállták meg La Chaux-de-Fonds városát, ilyen katonai akciók elítéléséért pedig parlamenti képviselőket is börtönbe zártak. Néhány napig a Szövetségi Tanács elhárította a tábornok ez irányú javaslatát, mondván, ez olaj lenne a tűzre. Ehelyett javasolták, hogy indokolják a gyülekezési jog gyakorlásának további tiltását a spanyolnátha járvánnyal, hiszen a katonák is megtagadhatják a szolgálatot erre való hivatkozással.³² A spanyolnátha járvány második hullámának idején jogos volt az ettől való félelem. A történeti kutatások adatai szerint Svájcban háromezer katona esett áldozatul az influenzának.³³ A katonai nyomásgyakorlás azonban hatott, mert Zürich kanton vezetői és a Szövetségi Tanács tagjai között november 5-én folytatott tárgyalások utáni napon végül a kormány beadta a derekát, és felhatalmazást adott két gyalogezred és két lovasdandár felvonultatására Zürich utcáin.³⁴

Az Olteni Akcióbizottság huszonnégy órás általános sztrájk meghirdetésével felelt a csapatokat kirendelő, provokációként értékelt kormányhatározatra, és követelte a katonaság visszahívását. Mivel a Szövetségi Tanács visszautasította ezt a követelést, a bizottság 1918. november 11-ére határozatlan idejű sztrájkba szólította a svájci munkavállalókat. Tizenkilenc svájci nagyvárosban léptek sztrájkba, főleg az ipari központokban: vasúti alkalmazottak és munkások Oltenben,³⁵ a winterthuri ipari negyedek acél- és gépipari munkásai,³⁶ a szentgalleni kantonban tömörülő textilipari gyárak dolgozói.³⁷ Rekordnak tekinthető részvétellel, mintegy kétszázötven ezren sztrájkoltak a négymillió főt számláló Svájcban a háborút lezáró első fegyverszüneti napon. A részvételi arány kantononként különböző volt, a kutatások jelenlegi állása szerint Tessin kantonban jóval visszafogottabb volt az érdeklődés.³⁸ A sztrájk-felhívást harmincheten írták alá: a szociáldemokrata párt ügyvezetőségének 10 tagja, a Svájci

³⁰ Steiner, Sebastian: *Unter Kriegsrecht. Die schweizerische Militärjustiz 1914–1921*. Zürich, 2018. 273–275.

³¹ Ulrich Wille (1877–1959) 1908-tól vezérkari tiszt.

³² Lásd erről az 59–63. számú dokumentumokat: In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 162–175.

³³ Kury, Patrick: *Das Virus der Unsicherheit. Die Jahrhundertgrippe von 1918/19 und der Landesstreik*. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 390–411.; Braunschweig, Sabine: „Opfer treuer Pflichterfüllung.” *Der Einsatz der Pflegepersonals bei der Grippeepidemie in Basel 1918 und 1919*. Basler Zeitschrift für Geschichte, Bd. 114. (2014) 143–165.

³⁴ *A Szövetségi Tanács, a zürichi kantonvezetés és a hadvezetés között folytatott megbeszélés jegyzőkönyve*. Bern, 1918. november 5. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 183–185.; *Tábornoki utasítások a zürichi rendvédelmi csapatok kapitányainak*. Bern, 1918. november 6. Uo. 187–192.

³⁵ Heim, Peter: *Die Eisenbahnstadt Olten und der Generalstreik 1918*. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 264–285.

³⁶ Buomberger, Thomas: *Der Landesstreik im Industriezentrum Winterthur. Mobilisierung der „bräusten“ Arbeiter*. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 286–309.

³⁷ Lemmenmeier, Max: „Es ist nicht so leicht, einen Streik zu leiten.” *Arbeiterbewegung und Landesgeneralstreik im Kanton St. Gallen 1916–1920*. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 310–335.

³⁸ Thüerer, Andreas: *Das Tessin zwischen Siegesfeiern und Generalstreik im November 1918*. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 336–360.; Rossi, Gabriele: *Point de Grève générale au Tessin? Les raisons d'un échec partiel*. Traverse, La grève générale, 275–292.

Szakszervezeti Szövetség vezetőségének 8 tagja, valamint a szociáldemokrata parlamenti frakció 19 tagja. Követeléseik a következők voltak: 1. az arányosság elvének megfelelően választott parlament; 2. az aktív és passzív női választójog; 3. az általános munkavállalási kötelezettség bevezetése; 4. 48 órás munkahét mind a magán-, mind a közvállalatoknál; 5. néphadsereg; 6. jobb élelmiszerellátás egyeztetve a mezőgazdasági termelőkkel; 7. nyugdíj- és rokkantbiztosítás; 8. az import és export állami monopóliuma; 9. a vagyonosok általi államadósság törlesztés.³⁹

Válaszok

A november 12-ére összehívott rendkívüli szövetségi gyűlésen (a két kamara egyesített ülésén) *Felix Calonder*, a Szövetségi Tanács elnöke ismertette a svájci kormánynak a követelésekkel kapcsolatos hivatalos álláspontját.⁴⁰ A kormány által hozott katonai intézkedéseket a bolsevik terror képviselői által keltett nyugtalansággal, a forradalmi jelenségek megelőzésének szándékával indokolta, ami nem irányult egyetlen politikai párt vagy a munkásság egésze ellen. Úgy érvelt, hogy azért nem hívták vissza november 10-én a csapatokat, mert a kormány kötelessége a közrend védelme, és a kialakult helyzetben nem vállalhatta a visszavonás felelősségét. A sztrájkfelhívásban a kormány ellen szegezett vádakat nem tartotta érdemesnek a kommentálásra, ezzel kerülte el a természetlen személyes vádaskodások csapdáját. Az egyik legfontosabb üzenete ennek a beszédnek az volt, ha kell, a törvény által megengedett fegyveres erőszakkal lép fel a svájci kormány a lázadás elfojtása érdekében. Az elnök igyekezett minden politikai felvetésre válaszolni. Kinyilvánította a svájci kormánynak a szociálpolitikai problémák jóindulatú és lelkiismeretes megoldása melletti elkötelezettségét. Noha a parlamentben már évek óta zajlott a polémia a Szövetségi Tanács kibővítéséről, mégis történelmi jelentőségű javaslatot tett akkor és ott a Tanács létszámának bővítésére úgy, hogy a hét főről kilenc főre emelt szövetségi tanácsba a szociáldemokraták is jelölhetnének egy főt. Nem ütközött akadályba az arányosság elvén alapuló választások támogatása sem, az erről szóló törvényt már decemberben szándékukban állt beterjeszteni. Október 13-án egyébként sikeres népszavazást tartottak erről a kérdéstről, így ez már önmagában kötelezte a kormányt a törvény benyújtására. Nem tért ki Calonder a női választójog és az általános munkavállalási kötelezettség bevezetésére, mondván, ezek nem csak a baloldal követelései, következésképpen szélesebb egyeztetést kívánnak. Az élelmiszerellátás javítása, az öregségi és rokkantnyugdíj bevezetése viszont a kormány feltétel nélküli támogatását élvezte az elnöki beszédben is. A heti munkaidő csökkentését nemzetközi keretekben tartotta helyesnek tárgyalni, hiszen, mint kifejtette, az államok között csak akkor van béke, ha az államon belül béke van a különböző társadalmi rétegek között.⁴¹

A sztrájk vezetői nem „csaptak a bajonettek és gépfegyverek között kinyújtott testvéri kézbe”. Kifogásolták, hogy a kormány tűzparancsot adott a nép ellen. Kevesellték a javaslatot a szövetségi tanács kibővítésére, semmitmondó reagálásként értékelték a válaszokat, és azonnali választásokat követeltek az arányosság elvére alapozva. Válaszuk tehát a sztrájk

³⁹ *Az Olteni Akcióbizottság országos sztrájkra szóló felhívása*. Bern, 1918. november 11. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 237–240.

⁴⁰ Felix Calonder (1863–1952) 1913. június 12. és 1920. február 12. között szövetségi tanácsos. 1913 és 1917 között a belügyek vezetője, 1918–1919 folyamán a külügyek irányítója, 1918-ban a Szövetségi Tanács elnöke volt. *Bundesratslexikon*. Hg. von Urs Altermatt. Zürich 2019. 282–288.

⁴¹ *Felix Calonder beszéde a rendkívüli szövetségi gyűlés megnyitásakor*. Bern, 1918. november 12. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 270–276.

folytatása volt.⁴² A polgári ellenzék mélyen elítélte az országos sztrájkot. Amint egy keresztényszociális követelésből tudható, az elutasítás mögött nem elsősorban programvita állt. A keresztényszociális irányzat ugyanis szintén követelte az arányosság elvén alapuló választásokat, a néphadsereget, a nyugdíj- és rokkantbiztosítást, a napi 8 órás munkaidőt stb., de a sztrájkot mint politikai eszközt elutasította.⁴³ A Calonder elnök beszédét követő parlamenti vitában a legnépszerűbb, egyúttal legidősebb svájci munkásvezető, Herman Greulich, aki vallomása szerint ötven éve dolgozott a munkásság „anyagi, fizikai, szellemi és lelki fel-emelésén”, igyekezett felhívni a kormány figyelmét arra, ne tudja be az országos sztrájkot idegenek hecckampányának, hanem értelmezze a baloldali követeléseket a több évtizede aktuális és valós problematika keretében.⁴⁴

November 12-én hajtották végre a svájci hatóságok a november 6-án kiutasított berni szovjet-orosz követség harminchárom tagjának Németországba való kitoloncolását. A kiutasítást bolsevik propaganda üzésével indokolták.⁴⁵ A következő napon elrendelték a „Berni Tagwacht” nyomdájának bezárását, lefoglalták az ottani nyomtatványokat. A katonai utasítás szerint ellenállás esetén mindenkit le kellett tartóztatni, kivéve a parlamenti képviselőket, őket – ha szükséges volt – erőszakkal kellett a helyszínről eltávolítani.⁴⁶ Ugyanezen a napon a Szövetségi Tanács ultimátumot intézett a sztrájkvezetőséghez, adják fel a sztrájkot, és erről tegyenek nyilatkozatot 17:00 óráig.⁴⁷ A sztrájk feladása nem történt meg a kért határidőre, a kormány mégis meghosszabbította a határidőt. A sztrájkbizottság döntése a sztrájk megszakításáról november 14-én 2:30-kor született meg. Aznap 12:00 órától beszüntették a sztrájkot.⁴⁸ Teophil Sprecher von Bernegg vezérkari főnök naplójegyzései érdekes adalékokat szolgáltatnak arról, hogy az országos sztrájk vezetősége alapvetően a szervezés technikai elégtelenségeiben látta a sikertelenség okait. Ezek szerint Zürichben túl korán kezdtek meg a sztrájkot, nem voltak hatékonyak a távírók és telefonok lefoglalására tett előkészületek, valamint nem gondoltak arra, hogy alkalmas motorokkal biztosítsák a gyors mozgást a városokban. A felelős politikusok lehetséges jövőbeli sztrájkokkal kapcsolatos aggodalmi mindezzel nem tűntek el. A Szövetségi Tanács november 25-i ülésén újra napirenden szerepeltek az elégedetlenség elleni intézkedések.⁴⁹ 1919 első harmadában – a megelőző hónapokhoz hasonlóan – ötven külföldi személyt utasítottak ki Svájcból; olyanokat, akiket bolseviknak véltek és/vagy bolsevik propaganda üzésével vádoltak.⁵⁰

⁴² *Az Olteni Akcióbizottság és a szociáldemokrata frakció állásfoglalása a Szövetségi Tanács elnökének beszédére.* Bern, 1918. november 12. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 277.

⁴³ *A keresztényszociális Akcióbizottság röpirata.* 1918. november 12. Rossfeld et al.: *Der Landesstreik*, 323.

⁴⁴ *Herman Greulich parlamenti felszólalása.* Bern, 1918. november 12. 17:00 óra. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 280–292.

⁴⁵ *Jegyzőkönyv a szovjet-orosz követség tagjainak kitoloncolásáról.* Bern, 1918. november 12–13. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 347–362.

⁴⁶ *Katonai parancs a „Berni Tagwacht” bezárására.* Bern, 1918. november 13. 00:15, végrehajtva 05:30 órakor. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 293.

⁴⁷ *A Szövetségi Tanács ultimátuma.* Bern, 1918. november 13. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 313–314.

⁴⁸ *Az Olteni Akcióbizottság felhívása a sztrájk feladására.* Bern, 1918. november 14. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 319.

⁴⁹ *Teophil Sprecher von Bernegg vezérkari főnök naplójából.* In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 330–332.

⁵⁰ *A svájci Politikai Főosztály Külügyi Részlege osztályvezető-helyettesének, Ch. E. Lardynak a Politikai Főosztály vezetőjéhez, F. Calonder-hoz intézett aide-mémoire-ja a svájci bolsevizmus*

Eredmények

1919-ben sor került az előrehozott parlamenti választásokra a követelt arányosság elve szerint. A választási eredmények az 1848 óta töretlen szabadelvű többség befolyásának végét jelentették, mert a száznegy képviselői helyből csupán ötvennyolcat tudtak megtartani. Ezzel szemben a szociáldemokraták megduplázták helyeik számát tizenkilencről negyvenegyre. Új pártként jelent meg egy polgári-paraszti jellegű politikai tömörülés harmincegy képviselővel.⁵¹ A Nagy Háború tehát alaposan átírta a politikai hatalmi viszonyokat. Szociáldemokrata szövetségi tanácsos megválasztására azonban 1943-ig nem került sor.

1919 márciusában katonai bíróság elé állították a novemberi országos sztrájk szervezőit, a vád lázadás szítása volt. 1919. április 10-én bírósági ítéletet hirdettek. Grimm és két további vezető hat hónap börtönbüntetést és pénzbírságot kapott. Ernst Nobsot négy hét börtönbüntetésre és pénzbírságra ítélték.⁵² Ernst Nobs vált jóval később, 1943-ban a svájci Szövetségi Tanács első szociáldemokrata tagjává.⁵³

1919 nyarán először jutott a svájci törvényhozás elé a női választójog kérdése. Parlamenti vitára azonban nem került sor, az indítványok *ad acta*-sorsra jutottak. Sőt, évtizedekig nem tárgyaltak a jogkiterjesztésről, noha a Nagy Háború korában nem voltak ideológiai törésvonalak ebben a kérdésben a munkás, polgári és paraszti nőszervezetek között.⁵⁴ A két világháború között csupán kantonális „kitörésekre” volt lehetőség.

1919-ben módosították a gyártörvényt, mellyel bevezették a 48 órás munkahetet. Az intézkedés átmenetinek bizonyult, mert egy 1924-ben tartott népszavazás eredményeként ismét visszaállították az 54 órás munkahetet.⁵⁵

Az egyszeri vagyonadó bevezetését 1922-ben a szociáldemokrata párt népszavazás elé vitte. 86%-os népszavazási részvételi arány mellett a szavazók 87%-a elvetette az egyszeri vagyonadó bevezetését, holott ez az intézkedés a lakosság kevesebb, mint 1%-át érintette volna.⁵⁶

A svájci történeti kutatások legújabb értékelései szerint az 1918. novemberi svájci országos sztrájk nem bolsevik forradalmi kísérlet, hanem megalapozott baloldali követelések érvényesítését szolgáló tömegsztrájk volt – a Svájcban tapasztalt, nagyon is kézzelfogható, mindennapos bolsevik propaganda mellett és/vagy ellenére.⁵⁷ Jelentős középtávú hatása volt

helyzetéről 1919 [első harmadában] Bern, 1919. június 4. körül Freymond, Jacques – Gauye, Oscar (Hg.): *Diplomatische Dokumente der Schweiz*. Bd. 7–I. Bern, 1979. 869–873. www.dodis.ch/44185 (letöltés: 2020. dec, 20.)

⁵¹ Linder, Wolf – Müller, Sean: *Schweizerische Demokratie. Institutionen, Prozesse, Perspektiven*. Bern, 2017. 116.

⁵² *Katonai bírósági ítélet*. Bern, 1919. április 10. In: Gautschi (Hg.): *Der Landesstreik 1918*, 431–432.

⁵³ Ernst Nobs (1886–1957) 1943. december 15-én választották szövetségi tanácsossá. 1949-ben a tanács elnöke volt. *Bundesratslexikon*, 389–392.

⁵⁴ Joris, Elisabeth: *Kampf um Frauenrechte – Allianzen und Bruchlinien*. Traverse: La grève générale, 169–192.

⁵⁵ Maissen: *Geschichte*, 245.

⁵⁶ Tobler, Stefan: *Der Kampf um das Schweizer Bankgeheimnis*. Zürich, 2019. 39–40.

⁵⁷ Caillat, Michel – Fayet, Jean-François: *Le mythe de l'ingérence bolchevique dans la Grève générale de novembre 1918. Histoire d'une construction franco-suisse*. Traverse, La grève générale, 213–229.; Koller, Christian: *Aufbruch ist unschweizerisch. Fremdenangst und ihre Instrumentalisierung während der Landesstreikzeit*. Rossfeld et al.: *Landesstreik*, 368–389.

azonban, hogy a két világháború között hathatós politikai fegyverré vált a bolsevik befolyás veszélyének hangoztatása a polgári politikai retorikában.⁵⁸

A svájci bolsevizmus elleni küzdelemben járulékos veszteséget szenvedtek az új magyar–svájci diplomáciai kapcsolatok is. Kun Béla rendszerének hatalomra kerülését követően a svájci kormány döntött a magyar bolsevik rendszer elleni védintézkedések meghozataláról. Ezen intézkedések jegyében megvonta a titkos számjel-távírat és diplomáciai futárszolgálat jogát a berni magyar *de facto* követségtől. Döntését a kormány azzal indokolta, hogy Magyarország hitet tett a bolsevizmus mellett, és kinyilvánította, hogy a szovjet kormánnyal közösen dolgozik a világ forradalmasításán.⁵⁹ Egy hónappal később a követség bezárására is sor került, miután Ernst Otto követségi futárt letartóztatták Buchsban, és megtagadták a beutazását, mondván, bolsevik propagandaanyagot kívánt Svájcba juttatni. Az incidens hatására báró Szilassy Gyula *de facto* magyar követ kénytelen volt betegségere való hivatkozással benyújtani a lemondását.⁶⁰ A Horthy által kinevezett kormány megalakulásáig Magyarország nem rendelkezett hivatalos képvisellel Svájcban.

⁵⁸ Ennek történetéről lásd: Artho, Daniel: *Der Landesstreik als gescheiterter Revolutionsversuch? Zur Geschichte eines verhängnisvollen Narrativs*. Rossfeld et al.: Landesstreik, 412–429.

⁵⁹ *A Szövetségi Tanács 1919. március 25-i ülésének jegyzőkönyve a berni magyar de facto követség számjel-távíratiforgalomra, illetve a diplomáciai futárszolgálatra vonatkozó engedélyének megvonásáról*. Bern, 1919. március 25. Freymond, – Gauye (Hg.): *Diplomatische Dokumente der Schweiz* Bd. 7–I., 540–541. www.dodis.ch/44027 (letöltés: 2020. dec. 20.)

⁶⁰ *A Szövetségi Tanács 1919. április 25-i ülésének jegyzőkönyve br. Szilassy Gyula magyar de facto követ és munkatársai lemondásának tudomásul vételéről a Politikai Főosztály 1919. április 21-i beterjesztése nyomán*. Bern, 1919. április 25. Freymond, – Gauye (Hg.): *Diplomatische Dokumente der Schweiz* Bd. 7–I., 707–708. www.dodis.ch/44099 (letöltés: 2020. dec. 20.)